

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ЭКОНОМИКА

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИКА

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. ECONOMICS

e-ISSN: 1694-8734

№1(4)/2024, 112-118

УДК: 338.15

DOI: [10.52754/16948734_2024_1\(4\)_16](https://doi.org/10.52754/16948734_2024_1(4)_16)

**ЖАШЫЛ ДОЛБООРЛОРДУ КАРЖЫЛОО: ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ, ТОБОКЕЛДИКТЕР
ЖАНА КУРАЛДАР**

**ФИНАНСИРОВАНИЕ ЗЕЛЕННЫХ ПРОЕКТОВ: ОСОБЕННОСТИ, РИСКИ И
ИНСТРУМЕНТЫ**

FINANCING GREEN PROJECTS: FEATURES, RISKS AND TOOLS

Карбекова Азиза Байматовна

Карбекова Азиза Байматовна

Karbekova Aziza Vaimatovna

Э.и.д., проф. м.а., Жалал-Абад мамлекеттик университети

Д.э.н., и.о. проф., Жалал-Абадский государственный университет

Doctor of Economics, Acting Professor, Jalal-Abad State University

aziza-karbekova@mail.ru

Качканбаева А.С.

Качканбаева А.С.

Kachkanbaeva A.S.

Окутуучу, Жалал-Абад мамлекеттик университети

Преподаватель, Жалал-Абадский государственный университет

Lecturer, Jalal-Abad State University

akachkanbaeva@mail.ru

Сайпидинов И.М.

Сайпидинов И.М.

Saipidinov I.M.

Э.и.к., доцент Ош мамлекеттик университети

К.э.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Economics, Associate Professor, Osh State University

diplomats33@gmail.com

ЖАШЫЛ ДОЛБООРЛОРДУ КАРЖЫЛОО: ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ, ТОБОКЕЛДИКТЕР ЖАНА КУРАЛДАР

Аннотация

Изилдөөнүн предмети өнөр жай ишканаларынын “жашыл” долбоорлору болуп саналат. Иштин максаты – “жашыл” долбоорлорду каржылоонун өзгөчөлүктөрүн изилдөө, талдоо жана колдонуу. Макаланын актуалдуулугу “жашыл” экономиканы, анын ичинде “жашыл” долбоорлорду өнүктүрүү боюнча мыйзам ченемдерин иш жүзүндө ишке ашыруу маселелерин чечүү зарылчылыгы менен аныкталат. Келечекте жашыл компанияларга оператордук моделине жана когнитивдик карталарга негизделген куралдарды колдонуу сунушталат.

Ачкыч сөздөр: “жашыл” экономика; “жашыл” долбоорлор; каржылоо инструменттери; оператордук модели; климаттык тобокелдиктер; корпоративдик, насыялык тобокелдиктер.

ФИНАНСИРОВАНИЕ ЗЕЛЕННЫХ ПРОЕКТОВ: ОСОБЕННОСТИ, РИСКИ И ИНСТРУМЕНТЫ

FINANCING GREEN PROJECTS: FEATURES, RISKS AND TOOLS

Аннотация

Предметом исследования являются «зеленые» проекты компаний промышленной деятельности. Цель работы – изучение особенностей финансирования, анализа и применения «зеленых» проектов. Актуальность статьи определяется необходимостью решения вопросов фактической реализации положений законодательства о развитии «зеленой» экономики, в том числе «зеленых» проектов. В будущем «зеленым» компаниям рекомендуется использовать инструменты, основанные на операторской модели и когнитивных картах.

Ключевые слова: «зеленая» экономика; «зеленые» проекты; инструменты финансирования; операторная модель; климатические риски; корпоративные, кредитные риски.

Abstract

The subject of research is the "green" projects of companies with industrial activity. The purpose of the work is to study the features of financing, analysis and application of "green" projects. The relevance of the article is determined by the need to solve the issues of actual implementation of the provisions of the laws on the development of "green" economy, including "green" projects. In the future, "green" companies are recommended to use tools derived from the operator model and cognitive maps.

Keywords: “green” economy; “green” projects; financing tools; operator model; climatic risk; corporate credit risks.

Заманбап коом климаттын өзгөрүшү, жаратылыш ресурстарынын түгөнүп баратышы жана экологиялык кризистин коркунучу алдында турат. Ушуга байланыштуу уламдан-улам көп компаниялар, уюмдар жана мамлекеттер айлана-чөйрөгө терс таасирин азайтуунун жана туруктуу өнүгүүгө жетишүүнүн натыйжалуу куралы катары жашыл долбоорлорго көңүл буруп жатышат.

Жашыл долбоорлор жашоонун сапатын жакшыртууга, парник газдарынын эмиссиясын кыскартууга, энергиянын натыйжалуулугун жогорулатууга жана энергиянын кайра жаралуучу булактарын өнүктүрүүгө багытталган инновациялык жана экологиялык жактан таза демилгелер. Жашыл долбоорлордун маанилүү аспектиси бул алардын экономикалык өсүштү айлана-чөйрөнү коргоо жана социалдык жоопкерчилик менен айкалыштыра билүү. Жашыл долбоорлор энергиянын кайра жаралуучу булактарын өнүктүрүүдөн баштап калдыктарды башкаруунун эффективдүү системаларын түзүүгө чейинки иш-чаралардын кеңири спектрин камтыйт. Алар парник газдарынын эмиссиясын азайтуу, мунай продуктыларына көз карандылыкты азайтуу жана энергиянын натыйжалуулугун жогорулатуу сыяктуу туруктуу өнүгүү максаттарына жетишүүдө негизги ролду ойношот.

Экологиялык туруктуулукту жана айлана-чөйрөгө зыяндуу таасирин азайтууга багытталган жашыл долбоорлор каржылоого өзгөчө мамилени талап кылат. Алар мамлекеттик булактардан да (мамлекеттик субсидиялар, гранттар) жана жеке сектордон (жеке инвестициялар, жашыл кредиттер, жашыл облигациялар) каржыланышы мүмкүн [1, 6, 7].

Жашыл долбоорлордун негизги артыкчылыктарынын бири – алардын айлана-чөйрөгө жана адамдардын ден соолугуна тийгизген оң таасири. Бирок, жашыл долбоорлорду ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн инвестициялык жогорку чыгымдар, технологиялык тобокелдиктер, көзөмөлдөөчү органдар менен өз ара аракеттенүүдөгү кыйынчылыктар сыяктуу ар кандай чакырыктарды эске алуу зарыл. Жашыл долбоорлорду каржылоо менен байланышкан негизги тобокелдиктер [2]:

1. Мыйзамдардагы жана саясаттагы күтүлбөгөн өзгөрүүлөр: экологиялык стандарттарга, салыктык жеңилдиктерге же субсидияларга карата өкмөттүн саясатынын жана мыйзамдарынын өзгөрүшү жашыл долбоорлорду каржылоого олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүндүгүн байкаса болот.

2. Технологиялык тобокелдиктер: Жаңы технологияларды иштеп чыгуу же учурдагы технологияларды өзгөртүү учурдагы жашыл технологияларды эскирген же натыйжасыз кылып коюшу шарт болгон.

3. Финансылык тобокелдиктер: Бул каржылоону камсыздоо менен байланышкан тобокелдиктерди, капиталдын наркын, кредиттик тобокелдиктерди жана валютанын өзгөрүшүн камтыйт.

4. Рыноктук тобокелдиктер: жашыл долбоор тарабынан өндүрүлгөн продуктыларга же кызматтарга суроо-талаптын өзгөрүшү анын кирешелүүлүгүнө олуттуу таасир этиши каралган.

5. Репутациялык тобокелдиктер: коомчулуктун терс реакциясы же инвесторлордун жана керектөөчүлөрдүн жашыл долбоорлорго болгон терс мамилеси алардын ийгилигине таасир этиши мүмкүн болгон.

6. Климаттын өзгөрүшү жана табигый кырсыктар: Жашыл долбоорлор, өзгөчө альтернативдик энергетика жана экологиялык чечимдер менен байланышкан, климаттын өзгөрүшүнө жана табигый кырсыктарга алсыз болгону байкалган.

Бул тобокелдиктерди башкаруу жашыл долбоорлорду ийгиликтүү каржылоо жана аларды туруктуу өнүктүрүү үчүн маанилүү. Бул финансылык инструменттерди колдонууну, камсыздандырууну, портфельди диверсификациялоону жана укуктук коргоону күчөтүүнү камтып кеткен.

Мамлекет уюмдардын жана жеке ишкерлердин мүмкүнчүлүктөрүн жөнгө салуучу бир катар ченемдик укуктук актыларды кабыл алды. Келечектин “жашыл” экономикасы үчүн “жашыл” долбоорлорду иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, парник газдарынын эмиссиясын эсепке алуу, чектөө жана көмүртек изин көзөмөлдөө каралып жатат. Менчик укуктарынын жаңы категориясы киргизилди. Актылардын кабыл алынышы Кыргызстандын климат боюнча Париж келишимине катышуусунун натыйжасы болуп саналат.

Климаттык максаттар үчүн 110 өлкөнүн өкмөттөрү жана кызыкдар коммерциялык банктары экология, социалдык өнүктүрүү жана көмүртекте көп талап кылган компаниялары эсепке алуу механизмдерди жөнгө салуу стандарттарын иштеп чыгууда жана ишке ашырууда. ESG (экологиялык, социалдык жана корпоративдик башкаруу) бул проблемаларды чечуу учун ыктыярдуу негизде кызыккан ишканаларды тартууда. Бул демилге узак мөөнөттүү этиканы түзөт. Эл аралык “жашыл” бизнести жүргүзүү тенденциясы, банктардын, компаниялардын жана экономиканын туруктуу өнүгүү максаттарына жетүү үчүн зарыл болгон принциптерди, механизмдерди жана инструменттерди камтыйт. Жашыл долбоорлорду каржылоодо катышуучулар, чарбалык субъекттер банктык жана корпоративдик ресурстарга муктаж. Буга эл аралык негиз жана мамлекеттин тажрыйбасы, биринчиден, «жашыл» долбоорлорду өнүктүрүүнүн өзгөчөлүктөрү такталат, экинчиден, корпоративдик кредиттеги климаттык тобокелдиктери жана трансформациянын мыйзам ченемдүүлүктөрү талданат. Контролдоочу адаптивдүүлүккө мүмкүндүк берүүчү активдер ар кандай максаттардагы “жашыл” долбоорлорду каржылоонун кесепеттерин талдайт.

“Жашыл” долбоорлорду өнүктүрүүнүн өзгөчөлүктөрү белгиленген талаптар менен аныкталат, аларга карата ченемдик-укуктук документтер акыркы бир нече жыл ичинде кабыл алынган өлкөнүн өнүгүшүнүн укуктук жана институттук проблемаларын, ошондой эле узак мөөнөттүү стратегиялык пландаштыруу саясатын жөнгө салуу жагы да каралган. «Жашыл» долбоорлордун экологиялык жактан маанилүү талаптарга шайкештигин баалоодогу негизгилери: мамлекеттик жөнгө салуу, статистикалык көмүртектин интенсивдүүлүгүн мүнөздөгөн парник газдарынын эмиссиясынын эсепке алуу жана экологиялык мониторингтеги продуктылар, ошондой эле сертификация (тастыктоо) үчүн көмүртек квоталарын чыгарууну азайтуу жана буга кызыккандар үчүн квоталарды сатып алуу жана сатуу. Мониторингдин предмети, эреже катары, белгиленген чектерде парник газдарынын эмиссиясы, чектөөлөр, ошондой эле аларды долбоорлоодо жана ишке ашыруудагы натыйжасыздыктан келип чыгышы мүмкүн болгон көрсөткүчтөр, мисалы, энергия ресурстарын үнөмдөөнү же пайдаланууну жетишсиз эсепке алуу жагынан кайра жаралуучу энергия булактары [3].

Бир катар чет өлкөлөрдүн практикасы көрсөткөндөй мониторингдин эффективдүү механизмдерин ишке ашыруу үчүн киргизилген көмүртек салыгынын оптималдуу

параметрлерин акырындап тактоого мамлекет мүмкүндүк берет. Өнүгүүдөгү негизги тоскоолдуктардын бири болуп эффективдүү “жашыл” долбоорлор – бул климаттын өзгөрүшүнүн трансформациясынын механизмдин түшүнбөгөндүктөн каржылык тобокелдиктерге алып келет. Каржы компанияларга тийиши мүмкүн болгон түздөн-түз физикалык мүнөздөгү климаттык тобокелдиктер, мисалы, учурда зоналарда жайгашкан табигый кырсыктардын коркунучу: сел, токойдогу өрт, кургакчылык же калың кар жаашы. Бирок климаттык тобокелдиктер кредиттик карыз алуучулар аркылуу кыйыр түрдө алда канча чоң таасирин тийгизиши мүмкүн. Физикалык тобокелдиктер компанияларга жана бүтүндөй экономикага кыска мөөнөттүү соккулар же узак мөөнөттүү жылыштар аркылуу таасир этиши мүмкүн. Мисалы, Техастагы эң ири энергетикалык компаниялардын бири Бразос электр энергиясы кооперативи 2021-жылдын март айында жети күндүк экстремалдык кырдаалда мамлекеттин электр тутумундагы бир нече жолу өчүрүүлөрдөн улам банкрот деп жарыяланган. Өнүктүрүү процесстерин каржылоо көйгөйлөрү жана “жашыл” долбоорлорду ишке ашыруу, аларга ар түрдүү, бирок окшош семантика менен көптөгөн басылмалар арналган. Бул “жашыл” каржылоо, “жашыл” банк иши, “ESG banking” ж.б. Анализ маалыматтар жана башка басылмалар көрсөтүп тургандай, аларда, эреже катары, эки негизги тезистер талкууланат [4].

Биринчи тезис илимдин жана өндүрүштүн өнүгүшүнүн азыркы шарттарында жана экономиканын коомдун “жашыл” өнүгүү тенденцияларында эч кандай альтернатива жок. Экинчи тезис «жашыл» долбоорлорду каржылоо (баардык өзгөртүүлөрүндө) заманбап экономиканын секторлорун «жашыл» чөйрөгө трансформациялоонун эң маанилүү ресурсу экенин көрсөтөт. Жашыл компаниялар аркылуу иштелип чыккан куралдарды оператор модели жана когнитивдик карталар менен колдонуу сунушталат, алар биринчиден, инструменттерди бизнестин өзгөргөн шарттарына ылайыкташтырууга мүмкүндүк берет, экинчиден, жашыл каржылоо тобокелдиктерин минималдаштыруу долбоорлор, үчүнчүдөн, “жашыл” технологияларды киргизүү көмүрөктүү продукцияны өндүрүү жана төртүнчүдөн, көмүрөк салыгынан болгон жоготууларды азайтуу аркылуу жана продукциясын экспорттоонун көлөмүн көбөйтүү үчүн сунушталат.

Жашыл долбоорлор климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүүдө жана жаратылыш ресурстарын сактоодо маанилүү роль ойнойт. Жашыл долбоорлорду ишке ашыруу тобокелдиктерди жана стратегиялык пландаштырууну эске алуу менен комплекстүү мамилени талап кылат. Бирок, жашыл долбоорлорду ийгиликтүү ишке ашыруу коомго жана айлана-чөйрөгө олуттуу пайда алып келиши мүмкүн.

Дүйнөдө жашыл долбоорлорду каржылоонун бир нече негизги инструменттери бар [5]:

1. Жашыл кредиттер жана кредиттер: Жашыл долбоорлорду иштеп чыгуу жана ишке ашыруу үчүн банктар же финансылык институттар тарабынан көрсөтүлүүчү финансылык колдоо каралган. Бул кредиттер, адатта, экологиялык туруктуулукка багытталган долбоорлор үчүн төмөнкү пайыздык чендер сыяктуу өзгөчө шарттарга ээ болгонун байкоого болот.

2. Жашыл облигациялар: Максаты экологиялык жоопкерчиликке багытталган долбоорлорду жана программаларды каржылоо болгон зайым инструменттери бар. Жашыл облигациялардан түшкөн каражат экологиялык максаттар үчүн гана колдонулат.

3. Венчурдук капитал жана жеке инвестициялар: экологиялык туруктуулук чөйрөсүндө жаңы технологияларды же тажрыйбаларды өнүктүрүүгө алып келиши мүмкүн болгон жашыл

стартаптарга жана долбоорлорго жеке инвесторлордун же венчурдук фонддордун инвестициялары деп атап кетсе болот.

4. Мамлекеттик субсидиялар жана гранттар: экологиялык туруктуулук чөйрөсүндө жашыл долбоорлорду жана изилдөөлөрдү стимулдаштыруу үчүн өкмөт тарабынан каржылык колдоо каралган.

5. Инфраструктуралык инвестиция: кайра жаралуучу энергия, таштандыларды башкаруу, транспорттук инфраструктура жана башкалар сыяктуу жашыл инфраструктуралык долбоорлорду каржылоо болот.

Бул каржылоо инструменттери жашыл долбоорлорду колдоого жана өнүктүрүүгө, экологиялык туруктуулукту илгерилетүүгө жана климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүүгө жардам берип турат.

Жыйынтыктап айтканда, жашыл долбоорлорду каржылоо көңүл бурууну жана тобокелдиктерди башкаруунун атайын инструменттерин иштеп чыгууну талап кылган маанилүү багыт деп айтууга болот деп белгилесек жаңылышпайбыз. Жашыл долбоорлорду каржылоонун негизги өзгөчөлүктөрү алардын экологиялык багыты, туруктуу өнүгүүгө умтулуусу жана социалдык жоопкерчилик менен байланышканы анык. Бирок, жашыл долбоорлорду ийгиликтүү ишке ашыруу инвесторлордун жана финансылык институттардын өзгөчө көңүл буруусун талап кылган олуттуу тобокелдиктерге дуушар болуп келген.

Жашыл долбоорлорду каржылоого байланышкан тобокелдиктерге мыйзамдардагы өзгөртүүлөр, технологиялык тобокелдиктер, финансылык тобокелдиктер, рыноктук тобокелдиктер, репутациялык тобокелдиктер, климаттын өзгөрүшү жана табигый кырсыктар менен байланышкан тобокелдиктер кирет. Бул тобокелдиктер жашыл долбоорлордун ийгилигине олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүн жана эффективдүү башкарууну талап кылып келген. Жашыл долбоорлорду ийгиликтүү каржылоо үчүн финансылык инструменттер, камсыздандыруу, портфелди диверсификациялоо жана укуктук коргоону күчөтүү сыяктуу тобокелдиктерди башкаруунун атайын инструменттерин иштеп чыгуу зарыл болгон. Мындан тышкары, ачык жана натыйжалуу тобокелдиктерди баалоо жана мониторинг механизмдерин иштеп чыгуу, ошондой эле жашыл долбоорлорду каржылоодо инновациялык ыкмаларды стимулдаштыруу маанилүү болуп эсептелет.

Ошентип, жашыл долбоорлорду каржылоо тобокелдиктерди башкарууга комплекстүү мамилени жана алардын туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн атайын инструменттерди иштеп чыгууну талап кылган өнүгүүнүн маанилүү багыты болуп саналып келген.

Список литературы:

1. Ченчик Я.В. (2021) Туруктуу өнүгүү концепциясында климаттык тобокелдиктерди корпоративдик кредиттик тобокелдиктерге трансформациялоо. Финансылык тобокелдиктерди башкаруу. №6, бб. 88–98

2. Карбекова А.Б., Самиева К.Т. (2019) Формирование зеленой экономики- это основа устойчивого развития общества. Актуальные вопросы современной экономики. № 3-1, сс. 666-670
3. Карбекова А.Б., Качканбаева А.С. (2023) Исследование зеленой экономики и устойчивого развитие Кыргызстана: возражения и перспективы. В сборнике: Экономика и управление в современных условиях. Международная научно-практическая конференция, Красноярск, сс. 47–54
4. Кольцов А.Н. (2020) Жашыл банк модели глобалдык атаандаштык үчүн курал катары. Эл аралык банк институтунун илимий эскертүүлөрү. бб. 22–39.
5. Ченчик Я.В. (2021) Туруктуу өнүгүү концепциясында климаттык тобокелдиктерди корпоративдик кредиттик тобокелдиктерге трансформациялоо. Финансылык тобокелдиктерди башкаруу. №2, бб. 88–98.
6. Кулуева, Ч. Р. Вопросы взаимодействия правильной “зеленой экономики” и устойчивого развития регионов Кыргызстана: проблемы и Перспективы / Ч. Р. Кулуева // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2023. – № 2(3). – С. 62-69. – DOI: 10.52754/16948734_2023_2(3)_10. – EDN: FZCIGP.
7. Кажалиева, Д. Г. Оценка воздействия филиала АО "алюминий Казахстана" Красноярского бокситового рудоуправления в рамках современных тенденций зеленой экономики и внедрения ресурсосберегающих технологий / Д. Г. Кажалиева, Г. Д. Жарлыгасова, С. К. Кожевников // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – № 1-2. – С. 159-174. – DOI: 10.52754/16947452_2021_1_2_159. – EDN: GISIUD.